

Katarzyna Laskowska

Kryminalizacja „zajmowania najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii” w świetle art. 210¹ kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej

Criminalisation of “holding the highest position in the criminal hierarchy” in light of the Article 210¹ of Russian Federation Criminal Code

Abstract

The paper deals with the issue of quite new and interesting Russian Federation’s regulation concerning the one’s responsibility of holding the highest position in the criminal hierarchy. The Author presents rationale behind implementing such regulation. In addition, particular characteristics of the crime of article 210¹ of the Criminal Code are outlined while the difficulties in its interpretation being underlined. The Author describes issues with its execution in practice. The regulation’s dimension, its goal and practical application have also been assessed. What is more, some incoherence with basic rules of the Penal Code have been identified.

Keywords: *the highest position in the criminal hierarchy, Criminal Code of Russian Federation, thief in law, organized crime*

Streszczenie

Opracowanie dotyczy stosunkowo nowej i bardzo interesującej regulacji w prawie karnym Federacji Rosyjskiej, a mianowicie odpowiedzialności osoby za zajmowanie najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii. Autorka ukazała powody przyjęcia takiego rozwiązania oraz omówiła poszczególne znamiona/cechy przestępstwa z art. 210¹ k.k. FR, wskazując na ich trudności interpretacyjne. Poprzez poddanie ocenie zakresu, celowości wprowadzenia i przydatności w praktyce karania za zajmowanie najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii przedstawiła problemy związane ze stosowaniem tego przepisu, co w efekcie wykazało sprzeczności z podstawowymi zasadami prawa karnego.

Słowa kluczowe: *zajmowanie najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii, kodeks karny Federacji Rosyjskiej, wor w zakonie, przestępczość zorganizowana*

Prof. dr hab. Katarzyna Laskowska, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii, Wydział Prawa Uniwersytet w Białymstoku, Polska, ORCID: 0000-0001-6767-3929, e-mail: laskowska@uwb.edu.pl
Data zgłoszenia tekstu przez autora: 17.01.2022 r.; data zaakceptowania do publikacji: 3.02.2022 r.

1. Wprowadzenie

Skala i zakres zorganizowanej działalności przestępczej w Rosji od wielu lat budzi twogę. Przyczyn tej sytuacji jest wiele, ale spośród nich należy zwrócić uwagę na sposób zorganizowania nielegalnych struktur. To on w znacznej mierze wpływa na ich skuteczność. Szczególną rolę pełnią liderzy cieszący się autorytetem wśród członków ugrupowań, posiadający umiejętności w zarządzaniu grupą ludzi i organizowaniu ich działalności przestępczej. Wobec tego, dążąc do dostosowania prawa do aktualnej sytuacji, ustawodawca dokonywał zmian kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej z 1996 r.¹ ukierunkowanych na zwalczanie liderów zorganizowanych struktur przestępczych. Szczególnie interesujące rozwiązania z ostatnich lat dotyczyły odpowiedzialności za „zajmowanie najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii”.

Celem niniejszego opracowania jest dokonanie analizy art. 210¹ k.k. FR przewidującego regulację tej kwestii. Podstawą analizy uczyniono ten akt prawny oraz literaturę prawniczą i kryminologiczną.

Na potrzeby niniejszych rozważań przyjęto następującą tezę: „Kryminalizacja zajmowania najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii uregulowana w rosyjskim kodeksie karnym jest niezgodna z zasadami prawa karnego”.

2. Uzasadnienie wprowadzenia art. 210¹ k.k. FR

Na podstawie art. 210¹ k.k. FR² karalne jest zajmowanie najwyższej pozycji w hierarchii przestępczej. Sprawca podlega karze pozbawienia wolności na okres od 8 do 15 lat oraz fakultatywnej grzywnie w wysokości do 5.000.000 rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub innego dochodu osoby skazanej za okres do 5 lat oraz karze ograniczenia wolności na okres od roku do 2 lat. Warto zauważyć, że odpowiedzialność ta dotyczy zarówno okresu pobytu na wolności, jak i odbywania kary pozbawienia wolności w placówce penitencjarnej.

Treść tego przepisu wprowadzono ustawą „O wniesieniu zmian do kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej i kodeksu postępowania karnego Federacji Rosyjskiej w zakresie przeciwdziałania przestępczości zorganizowanej” N 46-ФЗ z 1.04.2019 r.³

Według notatki wyjaśniającej projekt ustawy „Najgroźniejsze i najpoważniejsze przestępstwa popełniają zorganizowane ugrupowania przestępcze. Liderzy ugrupowań przestępczych (organizacji przestępczych) koordynują działania przestępcze, tworzą trwałe więzi przestępcze między różnymi zorganizowanymi grupami, zajmują się podziałem sfer przestępczego wpływu i dochodów przestępczych, kierują

¹ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (dostęp: 16.12.2021 r.) – dalej k.k. FR.

² „Занятие высшего положения в преступной иерархии – наказывается лишением свободы на срок от восьми до пятнадцати лет со штрафом в размере до пяти миллионов рублей или в размере заработной платы или иного дохода осужденного за период до пяти лет либо без такового и с ограничением свободы на срок от одного года до двух лет” (art. 210¹ k.k. FR).

³ Федеральный закон „О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации в части противодействия организованной” от 1.04.2019 N 46-ФЗ, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_321411/ (dostęp: 16.12.2021 r.).

działaniami przestępczymi i w związku z tym stanowią największe zagrożenie publiczne. Jednak ze względu na swoją pozycję w przestępczej hierarchii przywódcy ugrupowań przestępczych (organizacji przestępczych), co do zasady, uchylają się od odpowiedzialności karnej⁴.

Zatem regulacja była „próbą stworzenia efektywnej bazy prawnej do walki z liderami i wiodącymi ideologami ugrupowań przestępczych (organizacji przestępczych) jako wyższej formy przestępczości zorganizowanej”⁵. Stanowiła wynik dążenia ustawodawcy do stworzenia odpowiednio surowej, karnoprawnej reakcji wobec działalności zorganizowanych struktur. Stało się to niezbędne po wieloletnich doświadczeniach i poszukiwaniach przez niego odpowiednich rozwiązań „najbardziej optymalnego modelu kryminalizacji społecznie niebezpiecznej działalności liderów środowiska przestępczego”⁶. Wiązało się też z potrzebą podkreślenia społecznego niebezpieczeństwa takich jednostek⁷. Powodem były więc niewielkie efekty przeciwdziałania działalności liderów przestępczych i luki w prawie karnym w tym zakresie⁸.

Wprowadzając ten przepis ustawodawca uznał, że w Rosji istnieje „profesjonalny przestępczy świat”, w którym występują osoby zajmujące najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii⁹.

3. Zakres znamion „przestępcza hierarchia”, „najwyższa pozycja” w przestępczej hierarchii, „zajmowanie” najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii

Rozważania należy rozpocząć od wyjaśnienia pojęć stanowiących znamiona przestępstwa z art. 210¹ k.k. FR.

Przestępcza hierarchia to „wewnętrzna struktura konkretnego ugrupowania przestępczego (organizacji przestępczej)”, w której osobą zajmującą najwyższą pozycję jest lider ugrupowania lub organizacji. To on nią kieruje¹⁰. Hierarchia, o której mowa, to „struktura podległości i wzajemnych stosunków między

⁴ Пояснительная записка к проекту федерального закона „О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (в части противодействия организованной преступности)”, <https://sozd.duma.gov.ru/bill/645492-7> (dostęp: 16.12.2021 r.).

⁵ Т. Якушева, *Уголовная ответственность преступных авторитетов: новеллы законодательства*, „Уголовное право” 2019/3, s. 85.

⁶ А.В. Шеслер, „Вор в законе”: криминальный статус или основание уголовной ответственности, „Вестник Кузбасского института” 2020/1, s. 111.

⁷ А.В. Шеслер, „Вор в законе”..., s. 111.

⁸ Т. Якушева, *Уголовная...*, s. 86.

⁹ В.С. Ишигеев, Н.Л. Романова, В.Л. Лапша, *Криминальная субкультура и ее роль в определении высшего положения в преступной херархии (вопросы квалификации статьи 210¹ ук РФ)*, „Вестник Восточно-Сибирского Института МВД России” 2020/2, s. 84.

¹⁰ Т.Ю. Федоренко, *Высшее положение в преступной херархии (ч. 4 ст. 210 ук РФ): проблемы толкования и применения [w:] Молодежь и наука: сборник материалов X Юбилейной Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых с международным участием, посвященной 80-летию образования Красноярского края*, Красноярск 2014, s. 3, <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/18576> (dostęp: 20.12.2021 r.).

jednostkami, przestrzegającymi zasad i tradycji przyjętych w środowisku przestępczym”¹¹. Obejmuje podległość niższemu według ściśle określonej gradacji. Stanowi pewne podporządkowanie, rozmieszczenie ludzi¹². Określa sytuację członka ugrupowania przestępczego (organizacji przestępczej)¹³. Poprzez miejsce w strukturze przestępczej wyznacza wartość jednostki¹⁴. W znaczeniu karnoprawnym obejmuje „zarządzanie społecznością przestępczą na zasadzie podporządkowania jej członków”¹⁵.

Należy przy tym stwierdzić, że w różnych organizacjach przestępczych hierarchia kształtuje się odmiennie. W analizowanym przepisie nie wskazano poziomu przestępczej hierarchii (federalny, regionalny, lokalny) istotnego dla odpowiedzialności karnej. W przekonaniu ustawodawcy nie ma on znaczenia¹⁶. Jednakże, jak się wydaje, ważne jest uściślenie: chodzi o zajmowanie pozycji w Rosji czy w konkretnym ugrupowaniu?

Termin „pozycja” oznacza miejsce, rolę jednostki w życiu publicznym, w zespole. Jest to tytuł, status prawny. Słowo „najwyższa” oznacza „główna, wiodąca; górna; reprezentująca najwyższy etap rozwoju, jakość, doskonałość; najbardziej złożona i rozwinięta w dowolnym zestawie, w dowolnej hierarchii”¹⁷.

Wyjaśnienie tych pojęć okazuje się istotne, gdyż według kryminologów, współcześnie najwyższą pozycję w środowisku przestępczym może zajmować kilka kategorii przestępców. Jednym z nich jest *wor w zakonie* (*вор в законе*) – lider, uznany przywódca zorganizowanego środowiska przestępczego. Tytuł ten otrzymuje się za zasługi oraz wierność wartościom przestępczym i innym przestępcom¹⁸. *Wora* cechuje: profesjonalizm przestępczy (kiedyś wielość skazań, długość odbywania kary pozbawienia wolności), zdolności organizacyjne i zarządcze, negatywny stosunek do państwa i prawa, umiejętność zjednywania przestępców i przekonywania do swoich wartości¹⁹. Zgodnie z tradycją tytuł ten nadaje się podczas specjalnego spotkania *worów w zakonie* (tzw. *schodki*)²⁰. *Wor* nie powinien i nie może ukrywać swego statusu, także przed organami państwowymi. Jeśli go ukrywa, co zostanie ujawnione, traci status, a nawet

¹¹ И.В. Годунов, *Организованная преступность от расцвета до заката*, Москва 2008, s. 60.

¹² А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу о целесообразности статьи 210.1 УК РФ и изменений статьи 210 УК РФ в действующем уголовном законодательстве* [w:] *Уголовное законодательство: вчера, сегодня, завтра. Материалы ежегодной всероссийской научно-практической конференции*, Санкт Петербург 2019, s. 94–95.

¹³ М.В. Максименко, Е.Е. Гашев, *Современная структура и состояние преступной херархии. Аналитический обзор*, Пермь 2021, s. 8.

¹⁴ Г.А. Дымов, *Криминальная субкультура как элемент организованной преступности*, „Вестник Владимирского юридического института” 2012/1, s. 83.

¹⁵ П.В. Агапов, А.Н. Сухаренко, *Актуальные проблемы борьбы с лидерами преступной среды России*, „Безопасность бизнеса” 2017/5, s. 38.

¹⁶ А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 96.

¹⁷ А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 94.

¹⁸ А.И. Долгова [red.] *Российская криминологическая энциклопедия*, Москва 2000, s. 119.

¹⁹ О.В. Безлепкина, Р.Б. Границкий, *Проблемные вопросы практического применения ст 210.1 УК РФ*, „Аграрное и земельное право” 2020/7, s. 131.

²⁰ О.И. Мальчук, *История развития феномена „вор в законе”*, „Проблемы в российском законодательстве” 2018/5, s. 110.

życie²¹. Współcześnie *wor w zakonie* jest „top-menedżerem świata przestępczego”²², stanowi kadrę zarządzającą²³. Można zatem potraktować go jako uprawnionego do przygotowywania przestępstw i kierowania nimi. Osoba taka dba o rozwój „kadry”, tj. aktywnie uzupełnia szeregi struktury przestępczej. Ponadto rozwiązuje spory (jako arbiter), organizuje finansowanie środowiska przestępczego oraz odpowiada za „porządek” w placówkach penitencjarnych. W wielu przypadkach zarządza życiem zwykłych ludzi²⁴. Poprzez kierowane przez siebie struktury wpływa na wszystkie sfery życia państwa i społeczeństwa²⁵. Tytuł *wora w zakonie* jest zdecentralizowany. Oznacza to, że jednego, głównego, najważniejszego *wora* w rosyjskim świecie przestępczym nie ma. Natomiast trwa walka pomiędzy wieloma *worami* na obszarze Rosji²⁶.

Jednakże nie w każdej części kraju występują *wory w zakonie*, dlatego często mają oni swoich „namiestników”. Jest nim *położeniec* (*положенец*) i (lub) *smotriaszczij* (*смотрящий*), którzy albo z braku *wora*, albo za jego zgodą zajmują najwyższą pozycję na danym obszarze²⁷. Pełnią oni funkcję *wora w zakonie* na określonym terenie, dbają o szerzenie subkultury, organizują *schodki* i pobierają środki do *obszczaka*. Mogą tego też dokonywać w placówkach penitencjarnych²⁸.

Ważną rolę odgrywa też lider. Jest to osoba ciesząca się autorytetem, dochowująca wierności przestępczym tradycjom i pełniąca szerokie, organizacyjno-ideologiczne funkcje²⁹. To ona zakłada i przewodzi strukturze przestępczej, zajmuje się organizowaniem jej działalności, określaniem taktyki, kierunków działania, rozwiązywaniem konfliktów w strukturze, podziałem posiadanych środków³⁰. Nie ma jednak specjalnego tytułu, tak jak *wor w zakonie*.

Współcześnie ww. przywódcy struktur przestępczych (niezależnie od ich nazwy) samodzielnie rozwiązują problemy związane z działalnością grupy, kierują, zarządzają grupami, kreują „politykę przestępczą” z udziałem swoich współpracowników. Są to ludzie dobrze wykształceni, bardzo sprawni intelektualnie. Dzięki temu dobrze planują działania grupy, obmyślają sposoby popełniania przestępstw i ukrycia ich następstw. Sami ich nie dokonują, opracowują jedynie strategię, taktykę

²¹ В.Ю. Зайкин, А.И. Лайпанов, Н.А. Выборнов, *Существование „воровского” сообщества в России как проблема ресоциализации осужденных* [w:] Международный Пенитенциарный Форум „Преступление, наказание, исправление”. Сборник тезисов выступлений и докладов участников к 140-летию уголовно-исправительной системы России и 85-летию Академии ФСИН России, Рязань 2019, s. 227.

²² С.А. Кутякин, *Проблемы противодействия криминальной оппозиции в уголовно-исполнительной системе России: научная значимость и задачи исследования*, „Вестник Института. Издательство Вологодского института права и экономики ФСИН России” 2012/1, s. 65.

²³ С.А. Кутякин, Г.В. Курбатова, „Воры в законе”: на рубеже веков, Рязань 2003, s. 24.

²⁴ М.С. Ефимкин, *Роль „воров в законе” в организации преступной деятельности*, „Вестник Московского университета МВД России” 2010/4, s. 99.

²⁵ С.А. Кутякин, *Содержание и структура криминальной оппозиции в местах лишения свободы*, „Криминологический журнал ОГУЭП” 2009/1, s. 11.

²⁶ В.Ю. Зайкин, А.И. Лайпанов, Н.А. Выборнов, *Существование... [w:] Международный...*, s. 226.

²⁷ К.А. Шилов, *К вопросу об уголовно-правовой ответственности за занятие высшего положения в преступной иерархии*, „Вестник Томского института повышения квалификации работников ФСИН России” 2020/2, s. 78.

²⁸ П.В. Агапов, А.Н. Сухаренко, *Актуальные...*, s. 39.

²⁹ П.В. Агапов, А.Н. Сухаренко, *Актуальные...*, s. 38.

³⁰ С.Ю. Качалов, *Криминальные авторитеты современной России: тенденции и проблемы*, „Научный портал МВД России” 2009/2, s. 57.

i ich szczegóły³¹. Ponadto rozstrzygają konflikty, a także dbają o finanse grupy. Pełnią zatem następujące funkcje: kadrową, finansową, koordynacyjno-strategiczną, arbitralną i regulującą stosunki wewnętrzne³².

Trzeba przy tym zauważyć, że występują też struktury, w których władza lidera nie ma charakteru absolutnego. Wpływ na nią mają inni członkowie grupy. W niektórych grupach zarządza tzw. „braterski krąg” – lider i jego bliskie otoczenie, którego członkowie cieszą się podobnym lub takim samym autorytetem w grupie jak lider. Rola lidera ma charakter reprezentacyjny, przedstawicielski³³.

Należy podkreślić, że *worowskie zakony*, normy i pojęcia zawsze były dokładnie sformułowane, ale nigdy nie przyjęły formy pisemnej³⁴. W związku z tym również status w hierarchii przestępczej nigdzie nie pozostaje udokumentowany³⁵.

Odnosząc się do art. 210¹ k.k. FR trzeba stwierdzić, że posiadanie statusu *wora w zakonie, położeńca, smotriaszczego*, lidera daje podstawę do odpowiedzialności wynikającej z tego przepisu. Jednakże, jak wskazano, najwyższą pozycję mogą zajmować też inne osoby, nieposiadające żadnego z wymienionych tytułów, ale mające cechy umożliwiające kierowanie, zarządzanie grupą. Ponadto trzeba udowodnić, że osoba z powyższym statusem wywiera realny wpływ na członków tej struktury³⁶. Można również przyjąć, że za skutki działalności przestępczej odpowiada jedynie *wor w zakonie*. Pojawia się jednak pytanie: czy ze względu na to, że pełni on swoją funkcję dożywotnio, po skazaniu i po odbyciu kary ponownie powinien odpowiadać za fakt bycia liderem? Wydaje się, że uwolnić go od odpowiedzialności i kary może tylko konspiracja lub śmierć³⁷. Natomiast gdyby osoba zajmująca najwyższą pozycję chciała zrezygnować z tego statusu, by uniknąć konsekwencji, to nie wiadomo w jaki sposób miałyby to zrobić. W jakim trybie i komu powinna przekazać nabyte uprawnienia związane ze swoim statusem w hierarchii? Jak powinna to udokumentować? Analiza przepisu nie pozwala udzielić logicznej odpowiedzi.

Następnie należy zwrócić uwagę na tzw. „zajmowanie” najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii. Słowo „zajmowanie” oznacza pracę, profesjonalne, zawodowe zajmowanie się czymś. To dziedzina działalności, która jest elementem pracy, aktywności człowieka³⁸.

³¹ С.А. Шатов, *Организованная преступность. Некоторые аспекты криминологической характеристики*, „Государственная служба и кадры” 2019/3, s. 150.

³² О.В. Пристанская [w:] А.В. Самохина, *Функции лидера в организованной преступной группе*, „Следователь” 2000/3, s. 16–17.

³³ В.В. Агильдин, *Организованная преступность: понятие, признаки, вопросы, требующие разрешения*, „Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права” 2013/3, s. 52.

³⁴ Н.П. Барабанов, *Криминологическая и психологическая характеристика криминальной субкультуры осужденных*, „Уголовное право” 2014/2, s. 33.

³⁵ В.Г. Громов, А.А. Судейкина, *Проблемы определения лиц занимающих, высшее положение в преступной иерархии [w:] Правовые средства обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: история и современность, Материалы международной научно-практической конференции*, red. Е.М. Якимова, Иркутск 2020, s. 15.

³⁶ А.В. Сенатов, *Признаки, характеризующие лицо, занимающее высшее положение в преступной иерархии*, „Вестник Кузбасского института” 2020/1, s. 78.

³⁷ А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 96.

³⁸ А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 94.

W kontekście analizowanego przepisu można je rozumieć jako:

- proces zmiany/awansu z poprzedniego położenia/statusu do najwyższego, który jest wynikiem woli, intelektu, siły fizycznej osoby; może on też nastąpić bez jej starań, ale za jej zgodą³⁹; zatem oznacza to nie tylko proces pozyskiwania odpowiedniego statusu z inicjatywy samego przestępcy, ale też nadawania go przez innych przestępców (taki pogląd wyraża np. Азалия Ивановна Долгова)⁴⁰;
- „przebywanie osoby zajmującej najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii, znajdowanie się na najwyższym szczeblu w tej hierarchii”, które można traktować jako czyn/zachowanie; wówczas będzie to stanowiło przestępstwo trwałe, które utrzymuje się od uzyskania do utraty statusu, niezależnie od przyczyny; jednakże należy zauważyć, że dyspozycja art. 210¹ k.k. nie przewiduje „realizacji swojego statusu”, zatem zajmowanie pozycji nie stanowi zachowania/czynu⁴¹;
- funkcjonalne umiejscowienie w działalności grupy przestępczej, cechującej się podporządkowaniem⁴²;
- niedokończony proces zajmowania tej pozycji, tj. niedoprowadzony do końca⁴³;
- „proces z ukazaniem rezultatem” i jako „stan człowieka”⁴⁴;
- spełnienie wymagań dla „kandydatów”, zajęcie najwyższej pozycji, a następnie sprawowanie kontroli, realizowanie czynności organizacyjnych, koordynacyjnych działalności grup przestępczych oraz ochronę ich działalności, regulowanie relacji między grupami przestępczymi i okazywanie negatywnego wpływu na członków grupy ze względu na autorytet w środowisku przestępczym⁴⁵.

Należy stwierdzić, że ani rosyjski kodeks karny, ani Sąd Najwyższy nie wyjaśnił pojęcia „zajmowanie najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii”. Niektórzy twierdzą, że definicja jest potrzebna, bo określiłaby podmiot przestępstwa z art. 210¹ k.k., pomogłaby sądom w kwalifikacji przestępstw, ukróciłaby ich samowolę w ocenie prawnej zachowań sprawców, wyeliminowałaby jej lakoniczność⁴⁶. Jednakże trzeba zauważyć, że termin ten ma charakter kryminologiczny, a nie karnoprawny. Nie wiąże się z popełnieniem przestępstwa. Ma charakter ocenny. Jego prawdziwość musi być więc potwierdzana każdorazowo w procesie⁴⁷.

Przedstawione informacje ukazują zatem złożoność pojęć stanowiących znamiona analizowanego przestępstwa.

³⁹ П.А. Скобликов, *Занятие высшего положения в преступной херархии: статус или деяние?*, „Уголовное право” 2019/6, s. 84.

⁴⁰ П.А. Скобликов, *Занятие...*, s. 82.

⁴¹ П.А. Скобликов, *Занятие...*, s. 84.

⁴² А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 95.

⁴³ Т. Якушева, *Уголовная...*, s. 90.

⁴⁴ П.А. Скобликов, *Занятие...*, s. 82.

⁴⁵ О.В. Безлепкина, Р.Б. Границкий, *Проблемные...*, s. 130.

⁴⁶ Н.С. Беркумбаев, А.Р. Егоров, *Занятие высшего положения в преступной херархии: проблема квалификации и правоприменения*, „Вопросы российской юстиции” 2020/5, s. 417–418.

⁴⁷ А.В. Шеслер, *„Вор в законе”...*, s. 118.

4. Odpowiedzialność karna za „zajmowanie najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii”

W tym miejscu analizy należy postawić pytanie: za co przepis art. 210¹ k.k. FR przewiduje odpowiedzialność karną? Czy przewiduje ją za sam status osoby, tj. najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii, czy za jej zachowanie/czyn? Odpowiedź nie jest oczywista. Rosyjscy prawnicy zajmują trzy stanowiska.

Zwolennicy pierwszego z nich twierdzą, że powyższy przepis przewiduje odpowiedzialność za sam fakt zajmowania wysokiej pozycji w hierarchii przestępczej⁴⁸. Zwolennicy drugiego stanowiska uważają, że podstawą odpowiedzialności są konkretne przestępstwa świadczące o wysokiej pozycji w strukturze, a nie status osoby w przestępczej hierarchii. Zwolennicy trzeciego punktu widzenia sądzą, że podstawę odpowiedzialności stanowią cechy charakteryzujące społeczne niebezpieczeństwo danej osoby, a nie jej czyny⁴⁹.

Najpierw należy odnieść się do stanowiska pierwszego, według którego sam fakt zajmowania wysokiej pozycji w hierarchii przestępczej to podstawa odpowiedzialności karnej. Takie podejście oznacza, że nie jest wymagane popełnienie jakiegokolwiek przestępstwa⁵⁰. Dla kwalifikacji czynu pierwszorzędne znaczenie ma więc pozycja w hierarchii⁵¹, przynależność jednostki do środowiska liderów przestępczych⁵². W takiej sytuacji osoba odpowiada za swoją sytuację, pozycję, położenie w strukturze przestępczej⁵³. Należy zaznaczyć, że znajdowanie się, przebywanie na najwyższym szczeblu hierarchii nie mieści się w pojęciu „zachowanie”, nie stanowi czynu⁵⁴. „To określony stan”, charakterystyka aspołecznej jednostki. Sam fakt zajmowania najwyższej pozycji nie może być podstawą odpowiedzialności⁵⁵. Usytuowanie na szczycie drabiny przestępczej nie wyczerpuje znamion przestępstwa⁵⁶. Należy stwierdzić, że takiego rozwiązania, tj. uznania za przestępstwo samego faktu zajmowania pozycji lidera w hierarchii przestępczej, nie można nazwać typowym dla rosyjskiego prawa⁵⁷. Wprowadzenie tego przepisu przeczy teorii kryminalizacji⁵⁸, dlatego wywołuje szereg pytań.

⁴⁸ М.С. Кармановский, Е.В. Косьяненко, *Ответственность за деяния предусмотренные статьями 210 и 210¹ УК РФ*, „Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России” 2019/2, s. 150.

⁴⁹ Т. Якушева, *Уголовная...*, s. 86.

⁵⁰ М.С. Кармановский, Е.В. Косьяненко, *Ответственность...*, s. 150.

⁵¹ Т. Якушева, *Уголовная...*, s. 89.

⁵² А.В. Шестер, „Вор в законе”..., s. 118.

⁵³ А. Мондохонов, *Новеллы уголовного законодательства в сфере противодействия организованной преступности: комментарий и проблемы применения*, „Уголовное право” 2019/3, s. 58.

⁵⁴ Н.А. Егорова, А.Г. Егоров, *Уголовная ответственность за занятие высшего положения в преступной херархии: продолжение дискуссии*, „Вестник Волгоградской Академии МВД России” 2020/1, s. 2.

⁵⁵ А.В. Иванчин, *Оптимизация уголовно-правовых средств борьбы с организованной преступностью: критический анализ актуальных инициатив*, „Вестник ЯрГУ. Серия Гуманитарные науки” 2019/2, s. 55.

⁵⁶ А.А. Душкин, И.А. Двойменный, *О проблемах применения новой статьи уголовного кодекса Российской Федерации „занятие высшего положения в преступной херархии”*, „Вестник Воронежского Института Высочайших Технологий” 2020/1, s. 119

⁵⁷ В. Борков, *Занятие высшего положения в преступной херархии: начало, содержание и конец преступления*, „Уголовное право” 2019/4, s. 11.

⁵⁸ А.В. Иванчин, *Оптимизация...*, s. 55.

W jaki sposób można wiarygodnie ustalić i udowodnić, kto zajmuje najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii nielegalnej grupy? Odpowiadając na to pytanie, należy stwierdzić, że trzeba uzyskać dowody potwierdzające zajmowanie tej pozycji. Zasadniczo otrzymanie informacji z tego zakresu jest możliwe tylko za pośrednictwem metod niejawnych. Zatem problem stanowi pozyskiwanie i legalizacja danych podczas działań operacyjno-rozpoznawczych⁵⁹. Może to też nastąpić w wyniku: zeznania danej osoby do protokołu o zajmowaniu przez nią takiej pozycji⁶⁰, zeznań świadków (tj. członków tej grupy) czy innych bezpośrednich lub pośrednich dowodów potwierdzających przynależność do elity przestępczej (dokumenty w formie pisemnej)⁶¹. Wiarygodny dowód zostanie pozyskany tylko wówczas, gdy taka osoba sama poświadczy to przed organami ścigania i sądowymi⁶². Jak wynika z praktyki, *wory w zakonie*, choć mają obowiązek potwierdzić swój status przy prowadzeniu z nimi czynności operacyjnych, albo w ogóle nie zeznają, albo nie podpisują żadnych pism procesowych⁶³.

W sytuacji oskarżenia kogoś o zajmowanie takiej pozycji Komitet Śledczy będzie musiał ustalić, że funkcjonowała określona struktura przestępcza powołana do popełniania przestępstw, że posiadała ona hierarchię wewnętrzną, w której występowała osoba zajmująca najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii, a także że to oskarżony ją zajmuje. Ponadto trzeba udowodnić, kiedy i gdzie to nastąpiło, jak to zostało ustalone oraz że oskarżonemu można przypisać winę umyślną w zajmowaniu tej pozycji⁶⁴. Organy ścigania i sąd przy kwalifikacji przestępstwa muszą „zwracać uwagę na występowanie w życiu i działalności *worów w zakonie* konkretnych tradycji, obyczajów i zasad, charakterystycznych dla świata przestępczego, któremu specyficzne są *worowskie* prawa, a także obowiązkowo oceniać prawnie znaczenie tych zasad w ich przestępczym życiu i działalności”⁶⁵. Powinny też udowodnić, że osoba posiadająca ten status ma realny wpływ na członków tej struktury⁶⁶. Czy uzyskane w ten sposób dowody okażą się wiarygodne, dopuszczalne i dostateczne do pociągnięcia *wora* do odpowiedzialności⁶⁷? Wydaje się, że niezbędne będzie też wykorzystanie informacji z badań kryminologicznych przestępców i ich środowiska,

⁵⁹ A.V. Шеслер, „*Вор в законе*”..., s. 121.

⁶⁰ Według *worowskich* tradycji zabronione jest ukrywanie swojej pozycji *wora w zakonie* przed przedstawicielami władzy. Jednakże zezwała się na kłamstwa w tym zakresie przed organami ścigania w celu uniknięcia odpowiedzialności karnej. Zatem żaden uczestnik „koronacji” (tj. obrzędu przyjęcia do społeczności *worów*, w czasie którego *wor* otrzymywał pseudonim i prawo do wykonania tatuażu *worowskiego*) nie potwierdzi faktu uczestnictwa w niej. Zob.: O.V. Безлепкина, Р.В. Границкий, *Проблемные...*, s. 133; Р.Г. Ардашев, В.Н. Туркова, *Проблемные вопросы доказывания статуса „вора в законе” у обвиняемого при расследовании преступлений*, „*Закон и право*” 2019/6, s. 142; Т.Т. Месхидзе, А.И. Черлонкачевич, *Психологические особенности личности современного криминального авторитета*, „*Вестник Института Мировых Цивилизаций*” 2016/12, s. 3.

⁶¹ А.А. Душкин, И.А. Двойменный, *О проблемах...*, s. 120.

⁶² Р.Г. Ардашев, В.Н. Туркова, *Проблемные...*, s. 142.

⁶³ П.В. Агапов, А.Н. Сухаренко, *Актуальные...*, s. 38.

⁶⁴ П.А. Скобликов, *Занятие...*, s. 85.

⁶⁵ А.В. Федотова, О.В. Безлепкина, *Исторический аспект образования преступного феномена вор в законе в Российском государстве* [w:] *Уголовная политика и правоприменительная практика. Сборник материалов VII-ой Международной научно-практической конференции*, Санкт Петербург 2019, s. 473.

⁶⁶ А.В. Сенатов, *Признаки...*, s. 78.

⁶⁷ А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 96.

dlatego że to subkultura przestępcza określa status osób w środowisku przestępczym, tworzy obyczaje, które stanowią swoiste prawo⁶⁸. Zatem udowadnianie zajmowania najwyższej pozycji zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego wydaje się złożone.

Przedstawia się ono jako tym trudniejsze, że rosyjski świat przestępczy nie jest homogeniczny. Cechuje go zróżnicowanie regionalne, subkulturowe, ideologiczne. Oznacza to, że nie ma jednej struktury przestępczej, której wszyscy podlegają, nie ma więc jednej osoby zajmującej najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii⁶⁹. Niektórzy podają, że w ostatnich latach w Rosji było ich ok. 400⁷⁰.

Jeżeli chodzi natomiast o pogląd drugi (według którego za podstawę odpowiedzialności karnej uznaje się popełnienie przestępstwa przez osobę zajmującą najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii), należy przyjąć go za słuszny, bowiem karanie osoby nie za popełniony czyn, a za jej położenie w strukturze przestępczej narusza art. 3 k.k. FR (zasada praworządności). Przewiduje on, że istotę odpowiedzialności stanowią przestępczość i karalność zachowania, tzn. odpowiedzialność karna grozi tylko za popełnienie przestępstwa. W przeciwnym wypadku naruszone zostałyby: art. 5 k.k. FR (zasada winy), art. 8 k.k. FR (podstawą odpowiedzialności jest zachowanie mające cechy przestępstwa) i art. 14 ust. 1 k.k. FR (przestępstwo to czyn społecznie niebezpieczny, zakazany przez kodeks karny pod groźbą kary)⁷¹. Artykuł 210¹ k.k. FR stanowi więc wyzwanie podstawowym zasadom prawa karnego opartym na pojęciu czynu społecznie niebezpiecznego⁷².

Następnie należy odnieść się do stanowiska trzeciego, według którego podstawą odpowiedzialności karnej powinno być społeczne niebezpieczeństwo tej osoby, a nie przestępstwo popełnione przez osobę zajmującą najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii. Okazuje się, że w tym przypadku społeczne niebezpieczeństwo czynu nie wiąże się z działaniem lub zaniechaniem działania. Wyraża się w zajmowanym statusie, w osobowości przestępcy, co koliduje z instytucją pojęcia przestępstwa⁷³. Na czym polega społeczne niebezpieczeństwo osoby zajmującej najwyższą pozycję, jeśli nie popełnia ona przestępstwa? Według niektórych badaczy zajmowanie pozycji nie zawsze polega na aktywnej działalności, a istotną rolę odgrywa to, że dana osoba posiada możliwości zarządzania działalnością przestępczą. Dzięki swojemu statusowi może na nią wpływać⁷⁴. Niektórzy uważają, że „sam status jest czynnikiem

⁶⁸ В.С. Ишигеев, Н.Л. Романова, В.Л. Лапша, *Криминальная...*, s. 84.

⁶⁹ П.А. Скобликов, *Высшее положение в преступной херархии: проблемы толкования и применения ч. 4 ст. 210 ук РФ*, „Закон” 2019/7, s. 111.

⁷⁰ С.И. Муравьев, *Актуальные проблемы реализации уголовной ответственности за занятие высшего положения в преступной херархии и пути их преодоления*, „Вопросы российской юстиции” 2019/3, s. 784; А.Е. Шалагин, *Криминальная среда и ее общественная опасность*, „Ученые записки Казанского юридического института МВД России” 2016/2, s. 137.

⁷¹ А.В. Шестер, „Вор в законе”..., s. 118; А.А. Душкин, И.А. Двойменный, *О проблемах...*, s. 119; М.С. Кармановский, Е.В. Косьяненко, *Ответственность...*, s. 151.

⁷² М.Л. Прохорова, Л.А. Прохоров, *Занятие высшего положения в преступной херархии: эволюция уголовно-правового „статуса”*, s. 290, <https://cyberleninka.ru/article/n/zanyatie-vysshego-polozheniya-v-prestupnoy-ierarhii-evolyutsiya-ugolovno-pravovogo-statusa> (dostęp: 04.01.2022 r.).

⁷³ А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 95.

⁷⁴ В.Н. Бураков, В.Ф. Щепельков, *Лидер преступного сообщества и основание ответственности: постмодерн в уголовном праве*, „Всероссийский криминологический журнал” 2019/3(13), s. 473.

organizującym i charakteryzuje go społeczne niebezpieczeństwo”⁷⁵. „Jeśli status przestępcy charakteryzuje społeczne niebezpieczeństwo, to może ono być podstawą kryminalizacji takiego statusu” (taki pogląd wyrażają Владимир Николаевич Бурлаков i Владислав Федорович Щепельков)⁷⁶. Zatem posiadanie przez osobę wyższych uprawnień decyduje o jej społecznym niebezpieczeństwie (związanym np. z kierowaniem grupą). Nabycie tych uprawnień stanowi fazę poprzedzającą uzyskanie najwyższej pozycji, a faza ta przecież nie podlega kryminalizacji (zgodnie z opinią np. В.Н. Бурлакова)⁷⁷. W takim ujęciu, jak w zwierciadle odbija się radziecka teoria o społecznym niebezpieczeństwie wynikającym ze sprawcy, a nie z jego czynu. Zatem niewłaściwe jest dokonywanie kryminalizacji na nieaktualnych założeniach prawa karnego.

Które stanowisko stanie się dominujące w praktyce ścigania i karania, pokaże czas. Do tej pory jednak, pomimo wielu problemów z interpretacją art. 210¹ k.k. FR, organy ścigania aresztowały wielu *worów w zakonie*⁷⁸.

5. Ocena regulacji przestępstwa z art. 210¹ k.k. FR

Wprowadzenie art. 210¹ k.k. FR wywołało dyskusję wśród teoretyków prawa karnego i praktyków. Według nich była to „nieoczekiwana i niejednoznaczna nowelizacja”, niepoprzedzona dyskursem prawniczym, niepodlegająca analizom praktyków⁷⁹. Prawnicy ci uważają, że przepis ten nie wpłynie na praktykę stosowania prawa ze względu na (wskazywane powyżej) mankamenty regulacji. Nie traktują oni tego przepisu jako „efektywnego instrumentu w działaniach funkcjonariuszy operacyjnych w zakresie wykrywania i dokumentowania najbardziej niebezpiecznych form zorganizowanej działalności przestępczej”⁸⁰. Zauważają, że cel wprowadzenia art. 210¹ k.k. FR obejmował uzupełnienie prawa o przepisy pozwalające na karanie przywódców świata przestępczego, jednakże stało się to niemożliwe wobec braku przypisania im konkretnych przestępstw⁸¹. Sądzą, że na jego podstawie może dochodzić do niesłusznych skazań, w tym na surowe kary. Podkreślają, że przepis nie spełnia swojej odstraszałej roli ze względu na wiele niejednoznaczności w nim zawartych. Zatem wprowadzenie tej regulacji nie rozwiązało problemów ścigania i karania liderów struktur przestępczych. Pokazało jedynie ich złożoność.

Wspomniane wątpliwości i brak jednoznacznego stanowiska prawników pozwoliły wyodrębnić konkretne zarzuty stawiane wobec omawianego przepisu. Spośród nich, jako istotny, należy wskazać trudności z określeniem podmiotu przestępstwa z art. 210¹ k.k. FR. Powinno się przyjąć, że to osoba, która przeszła „koronację”, ma tytuł i cieszy się autorytetem⁸². Zatem karana jest ona za posiadanie określonych cech.

⁷⁵ П.А. Скобликов, *Занятие...*, s. 82.

⁷⁶ П.А. Скобликов, *Занятие...*, s. 82.

⁷⁷ М.Л. Прохорова, Л.А. Прохоров, *Занятие...*, s. 291.

⁷⁸ П.А. Скобликов, *Занятие...*, s. 85.

⁷⁹ П.А. Скобликов, *Занятие...*, s. 81.

⁸⁰ П.А. Скобликов, *Высшее...*, s. 117.

⁸¹ В. Борков, *Занятие...*, s. 14.

⁸² О.В. Безлепкина, Р.Б. Границкий, *Проблемные...*, s. 132.

Inny problem dotyczy braku strony przedmiotowej przestępstwa. Jak ustalono, zajmowanie pozycji nie stanowi czynu⁸³. Występują też trudności z rozstrzygnięciem sytuacji, gdy osoba posiada autorytet w środowisku przestępczym, ale go nie wykorzystuje. Skazanie takiej osoby naruszy zasadę winy (art. 5 k.k. FR)⁸⁴. Ponadto odpowiedzialności według tego przepisu podlega osoba w danym czasie zajmująca najwyższą pozycję, a także osoba, która nie prowadzi już działalności przestępczej, a zachowała swój status. Ta ostatnia, w mojej opinii, nie powinna ponosić odpowiedzialności⁸⁵.

Problem stanowi też ustalenie czasu odpowiedzialności sprawców z art. 210¹ k.k. FR. W związku z tym pojawiają się pytania: Czy odpowiedzialności podlega osoba, która uzyskała tytuł *wora w zakonie* przed wejściem w życie tej regulacji (tj. w kwietniu 2019 r.), czy osoba, która nabyła go dopiero po jej wejściu w życie? Czy odpowiadają osoby, które zaprzestały działalności przestępczej, a nikt ich nie pozbawił tytułu *wora*? Czy należy stosować względem nich terminy przedawnienia ścigania, a jeśli tak, to jakie? Czy można w tej sytuacji ścigać je do końca życia?⁸⁶ Skoro przepis ten wszedł w życie w kwietniu 2019 r., należałoby uznać, że osoba powinna odpowiadać tylko za swoje zachowania po tym okresie (prawo nie ma mocy wstecznej)⁸⁷. Wydaje się, że odpowiedzialności karnej nie będzie podlegać *wor w zakonie*, który miał taki status przed wejściem w życie art. 210¹ k.k. FR i nie podjął żadnej działalności (tworzenie grupy przestępczej, koordynowanie nią) po wejściu w życie tego przepisu⁸⁸.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że w art. 210 ust. 4 k.k. FR skryminalizowano odpowiedzialność „osoby zajmującej najwyższą pozycję w przestępczej hierarchii”. Na jego podstawie karze podlegają popełnione przez nią przestępstwa zawarte w art. 210 ust. 1 i art. 210 ust. 1.1 k.k. FR. Pozwala to stwierdzić występowanie kolizji art. 210 ust. 4 i art. 210¹ k.k. FR, tj. między całą normą a częścią normy prawnej. Jak zatem należy stosować te przepisy w przypadku ustalenia faktu przywództwa? Czy można uznać ich zbieg? Co do zasady w tego typu sytuacjach wskazuje się, aby stosować tę normę, która najpełniej obejmuje wszystkie cechy popełnionego czynu⁸⁹. Wynika stąd konieczność stosowania art. 210 ust. 4 k.k. FR, co potwierdza zbyteczność regulacji art. 210¹ k.k. FR.

Poza tym należy zauważyć, że z konstrukcji przepisu wynika formalny charakter tego przestępstwa. Dyspozycja ma charakter prosty. Nie definiuje przestępstwa, a jedynie zawiera jego nazwę. W praktyce taką konstrukcję ustawodawca stosuje w sytuacji, gdy znamiona opisujące przestępstwo są jasne, zrozumiałe i nie wymagają wyjaśnienia. Jednakże w tym przypadku kształtują się one inaczej. Zatem redakcji przepisu nie można uznać za oczywistą⁹⁰.

⁸³ М.Л. Прохорова, Л.А. Прохоров, *Занятие...*, s. 290.

⁸⁴ Т. Якушева, *Уголовная...*, s. 89.

⁸⁵ А.В. Иванчин, *Оптимизация...*, s. 56.

⁸⁶ А.В. Шеслер, „*Вор в законе*”..., s. 120.

⁸⁷ О.В. Безлепкина, Р.Б. Границкий, *Проблемные...*, s. 133.

⁸⁸ Т. Якушева, *Уголовная...*, s. 90.

⁸⁹ А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 95; В.Р. Семенов, Н.С. Гришин, *Лицо занимающее высшее положение в преступной херархии, как субъект преступления предусмотренного статьей 210.1 УК РФ, „Закон и право” 2019/8*, s. 76.

⁹⁰ А.В. Коротков, Н.В. Еремина, *К вопросу...*, s. 94.

Jedynym plusem tej regulacji, w opinii niektórych badaczy, okazuje się zmuszenie liderów do nieafiszowania się ze swoim statusem, do ukrywania swoich wpływów w regionach⁹¹. Z kolei inni uważają, że wprowadzenie tego przepisu jest aktualnym i niezbędnym przedsięwzięciem, ale wymaga dopracowania⁹². Nieliczni sądzą, że art.210¹ k.k. FR stanowi „rewolucyjny krok w ojczystym ustawodawstwie karnym”⁹³, podczas gdy inni sugerują usunięcie go z kodeksu karnego⁹⁴.

6. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza regulacji odpowiedzialności za zajmowanie najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii wprowadzona do rosyjskiego kodeksu karnego z 1996 r. dowiodła niezgodności z zasadami prawa karnego. Potwierdza to tezę postawioną na początku rozważań.

Kryminalizacja samego faktu zajmowania najwyższej pozycji w przestępczej hierarchii nie powinna mieć miejsca, gdyż ocena, czy ugrupowanie posiada charakter przestępczy, należy wyłącznie do sądu. To on musi ustalić ten fakt na podstawie popełnionych przez nie przestępstw i ustalić rolę danego sprawcy w tym ugrupowaniu. W obecnej sytuacji w celu rozwiązania problemu prawnego trzeba posługiwać się pojęciami z kryminologii, co jednak nie przynosi jasnego rozstrzygnięcia. Zatem wydaje się, że kolejny ruch powinien należeć do ustawodawcy, który usunie ten przepis z rosyjskiego kodeksu karnego.

Bibliografia

1. Агапов П.В., Сухаренко А.Н., *Актуальные проблемы борьбы с лидерами преступной среды России, Безопасность бизнеса* 2017, № 5.
2. Агильдин В.В., *Организованная преступность: понятие, признаки, вопросы, требующие разрешения*, Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права 2013, № 3.
3. Ардашев Р.Г., Туркова В.Н., *Проблемные вопросы доказывания статуса „вора в законе” у обвиняемого при расследовании преступлений*, Закон и право 2019, № 6.
4. Барабанов Н.П., *Криминологическая и психологическая характеристика криминальной субкультуры осужденных*, Уголовное право 2014, № 2.
5. Безлепкина О.В., Границкий Р.Б., *Проблемные вопросы практического применения ст 210.1 укр РФ*, Аграрное и земельное право 2020, № 7.
6. Беркумбаев Н.С., Егоров А.Р., *Занятие высшего положения в преступной херархии: проблема квалификации и правоприменения*, Вопросы российской юстиции 2020, № 5.

⁹¹ А.В. Шеслер, „Вор в законе”..., s. 121.

⁹² К.А. Шиллов, *К вопросу...*, s. 79.

⁹³ А. Мондохонов, *Новеллы...*, s. 56.

⁹⁴ М.Л. Прохорова, Л.А. Прохоров, *Занятие...*, s. 291; А.В. Шеслер, „Вор в законе”..., s. 118; Н.А. Егорова, А.Г. Егоров, *Уголовная...*, s. 7.

7. Борков В., *Занятие высшего положения в преступной иерархии: начало, содержание и конец преступления*, Уголовное право 2019, № 4.
8. Бурлаков В.Н., Щепельков В.Ф., *Лидер преступного сообщества и основание ответственности: постмодерн в уголовном праве*, Всероссийский криминологический журнал 2019, Т. 13, № 3.
9. Годунов И.В., *Организованная преступность от расцвета до заката*, Москва 2008.
10. Громов В.Г., Судейкина А.А., *Проблемы определения лиц занимающих, высшее положение в преступной иерархии [w:] Правовые средства обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: история и современность, Материалы международной научно-практической конференции, red. Е.М. Якимова, Иркутск 2020.*
11. Долгова А.И. [red.] *Российская криминологическая энциклопедия*, Москва 2000.
12. Душкин А.А., Двойменный И.А., *О проблемах применения новой статьи уголовного кодекса Российской Федерации „занятие высшего положения в преступной иерархии“*, Вестник Воронежского Института Высочких Технологий 2020, № 1.
13. Дымов Г.А., *Криминальная субкультура как элемент организованной преступности*, Вестник Владимирского юридического института 2012, № 1.
14. Егорова Н.А., Егоров А.Г., *Уголовная ответственность за занятие высшего положения в преступной иерархии: продолжение дискуссии*, Вестник Волгоградской Академии МВД России 2020, № 1.
15. Ефимкин М.С., *Роль „воров в законе“ в организации преступной деятельности*, Вестник Московского университета МВД России 2010, № 4.
16. Зайкин В.Ю., Лайпанов А.И., Выборнов Н.А., *Существование „воровского“ сообщества в России как проблема ресоциализации осужденных [w:] Международный Пенитенциарный Форум „Преступление, наказание, исправление“. Сборник тезисов выступлений и докладов участников к 140-летию уголовно-исправительной системы России и 85-летию Академии ФСИН России, Рязань 2019.*
17. Иванчин А.В., *Оптимизация уголовно-правовых средств борьбы с организованной преступностью: критический анализ актуальных инициатив*, Вестник ЯрГУ. Серия Гуманитарные науки 2019, № 2.
18. Ишигеев В.С., Романова Н.Л., Лапша В.Л., *Криминальная субкультура и ее роль в определении высшего положения в преступной иерархии (вопросы квалификации статьи 210¹ ук РФ)*, Вестник Восточно-Сибирского Института МВД России 2020, № 2.
19. Кармановский М.С., Косьяненко Е.В., *Ответственность за деяния предусмотренные статьями 210 и 210¹ УК РФ*, Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России 2019, № 2.
20. Качалов С.Ю., *Криминальные авторитеты современной России: тенденции и проблемы*, Научный портал МВД России 2009, № 2.
21. Коротков А.В., Еремина Н.В., *К вопросу о целесообразности статьи 210.1 ук РФ и изменений статьи 210 ук РФ в действующем уголовном законодательстве [w:] Уголовное законодательство: вчера, сегодня, завтра. Материалы ежегодной всероссийской научно-практической конференции, Санкт Петербург 2019.*

22. Кутякин С.А., Курбатова Г.В., *„Воры в законе“: на рубеже веков*, Рязань 2003.
23. Кутякин С.А., *Проблемы противодействия криминальной оппозиции в уголовно-исполнительной системе России: научная значимость и задачи исследования*, Вестник Института. Издательство Вологодского института права и экономики ФСИН России 2012, № 1.
24. Кутякин С.А., *Содержание и структура криминальной оппозиции в местах лишения свободы*, Криминологический журнал ОГУЭП 2009, № 1.
25. Максименко М.В., Гапшев Е.Е., *Современная структура и состояние преступной херархии. Аналитический обзор*, Пермь 2021.
26. Мальчук О.И., *История развития феномена „вор в законе“*, Проблемы в российском законодательстве 2018, № 5.
27. Месхидзе Т.Т., Черлюнкачевич А.И., *Психологические особенности личности современного криминального авторитета*, Вестник Института Мировых Цивилизаций 2016, № 12.
28. Мондохонов А., *Новеллы уголовного законодательства в сфере противодействия организованной преступности: комментарий и проблемы применения*, Уголовное право 2019, № 3.
29. Муравьев С.И., *Актуальные проблемы реализации уголовной ответственности за занятие высшего положения в преступной херархии и пути их преодоления*, Вопросы российской юстиции 2019, № 3.
30. Пристанская О.В. [w:] А.В. Самохина, *Функции лидера в организованной преступной группе*, Следователь 2000, № 3.
31. Прохорова М.Л., Прохоров Л.А., *Занятие высшего положения в преступной херархии: эволюция уголовно-правового „статуса“*, <https://cyberleninka.ru/article/n/zanyatie-vysshego-polozheniya-v-prestupnoy-ierarhii-evolyutsiya-ugolovno-pravovogo-statusa>.
32. Семенов В.Р., Гришин Н.С., *Лицо занимающее высшее положение в преступной херархии, как субъект преступления предусмотренного статьей 210.1 УК РФ*, Закон и право 2019, № 8.
33. Сенатов А.В., *Признаки, характеризующие лицо, занимающее высшее положение в преступной херархии*, Вестник Кузбасского института 2020, № 1.
34. Скобляков П.А., *Занятие высшего положения в преступной херархии: статус или деяние?*, Уголовное право 2019, № 6.
35. Скобляков П.А., *Высшее положение в преступной херархии: проблемы толкования и применения ч. 4 ст. 210 ук РФ*, Закон 2019, № 7.
36. Федоренко Г.Ю., *Высшее положение в преступной херархии (ч. 4 ст. 210 ук РФ): проблемы толкования и применения [w:] Молодежь и наука: сборник материалов X Юбилейной Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых с международным участием, посвященной 80-летию образования Красноярского края*, Красноярск 2014, <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/18576>.
37. Федотова А.В., Безлепкина О.В., *Исторический аспект образования преступного феномена вор в законе в Российском государстве [w:] Уголовная полититка*

- и правоприменительная практика. Сборник материалов VII-ой Международной научно-практической конференции, Санкт Петербург 2019.*
38. Шалагин А.Е., *Криминальная среда и ее общественная опасность*, Ученые записки Казанского юридического института МВД России 2016, Т. 2.
 39. Шатов С.А., *Организованная преступность. Некоторые аспекты криминологической характеристики*, Государственная служба и кадры 2019, № 3.
 40. Шеслер А.В., *„Вор в законе”: криминальный статус или основание уголовной ответственности*, Вестник Кузбасского института 2020, № 1.
 41. Шилов К.А., *К вопросу об уголовно-правовой ответственности за занятие высшего положения в преступной херархии*, Вестник Томского института повышения квалификации работников ФСИН России 2020, № 2.
 42. Якушева Т., *Уголовная ответственность преступных авторитетов: новеллы законодательства*, Уголовное право 2019, № 3.